

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 12.

Fylke: Vest Agder

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Laudal.

Emne: Eng og Engkultur.

Bygdelag: Øvreheia.

Oppskr. av: O.G. Bruskeland

Gard: Bruskeland

(adresse): Mandal.

G.nr. ? Br.nr. ?

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. Egen røynsle fra 50-65 år siden

B. Eller om den er etter andre heimsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

1.

Eng og utslåtter vanleg brukt. Eng deltes vanleg i 2: Eng som vanleg eller ofte ble overgjødset og var rimelig grei å slå og mark som ikke fik gjødset og som var lei å både slå og rake fordi der var stein og tuer ell.ln. Den kaltes skrapslåt og høiet fik vanleg kvalitet som fra utslåtter, men ble høstet inn i løsa heime.

Ekre og attlege bruktes. Ekre-et noget større engstykke som var greit å slå og som vanleg ble overgjødsla. og gav godt (smakeleg og nærende høi). Attlege- åkerstykke som var lagt ut til eng eller høiavl. Tjukkeng var et navn som bruktes når enga var tett og fredig. Tadeng og småeng bruktes ikke. (I Jølster i Sunnfjord der jeg en tid var fylkesagronom var betegnelser tahøi og tadebøen vanlege uttrykk)

Før høi fra utslåtter og skrapslått var det forskjellige betegnelser-serlig efter marken, -som myrhøi, bakkehøi, stehøi (flat mark som i fleim oversvømmes av vann som tildels legger igjen litt fin sand eller slam som gjør at høiet gjerne ble av bedre kvalitet end vanleg utmarkhøi) Ofte bestod plantebestanden av finnsjegg (Nardus arter) Det var vondt å slå derfor måtte man tidlig opp å slå mens det var "dogg i grase". Man brukte bare "langørv", men til slått på bakk og der som var stein bruktes lja som var brukt en del og slitt så de var både kortere og smalere end nye. lja.

Langørvet var noget anderledes og lettere end de jeg så

^{de}
 -i Nord-og Sunnfjord og ^{de} som brukes f.eks. på Hedmark. De
 skulde telpasses efter sláttekaren: Fra kjode, nederste del
 der ljaen ble festet og til første knagge skulde lengden
 være som fra fingerspidsen og ^{til} albuehulen. Fra første knagg
 til neste, som fra fingerspissen til albueleddet og over den-
 knagg en passelang utbøining som under slátten lå ann mot
 everarmen. *Høest arbeid or selje eller bjørk si de vor lette.*

2. Om våren måtte dei rø, -rydde engmarken. På den mark som
 var gjødsla lå gjerne endel gjødselklumper igjen og disse
 vilde man ikke ha i høie. Engstykket ble raket over og det
 man raket sammen ble lagt på komposthaugen eller på mittin-
gen som gjødselblanding. På skrapslått og utmark var det van^g
 bare kvist som ble rakt eller plukket sammen og til man leg
 bare kastet ut om feltet i skogkanten.
3. Man gjorde ikke noget med mesen uten ganske i det små. Mid^{let}
 var å bryte om eller la det ligge.
4. Man gjorde lite for å lede vann bort. Derimot mere for å
 lede vann til som kunde overrisle marken. På innmarken ofte
 i forbindelse med gjødsling. I 60-80 årene hadde man i fylket
 "Engvanningsmester". Resultatet ^{av vanningen} var ofte bra til å begynne
 med, men efter nogle år ble det dårligere en før. Det ble
 for lite eller slett ikke gjødsling og når så ferrådet av
 plantenæring var oppbrukt ble det naturligvis dårlig.
5. Utslatter ble ikke gjødslet. Derimot endel av innmarken.
 Hver stor del og hver meget kan ikke anngis. Det vekslet ef-
 ter åkervidda, før åkeren måtte først ha. Det var ofte sau-
 og menneskegjødsla som ble brukt. Man gjødslet omtrent halvt
 i sammenligning med åker- en 10-12 små lass pr dekar kan
 jeg anta. Ofte var det nok et bestemt antal lass pr stykke.
6. Man hadde ikke noget bestemt navn hverken på eng som ble
 gjødslet eller på høi fra denne. - anderledes end at man sa
 "gjødslet eng" og "høi fra gjødsla mark."
7. Man la nok ann på å legga husene slik at gjødselsiget kunde
 gjødsla engmarken nedenfor. Dette gjødseltrekket eller gjødsel-
 seget kaldtes for "sedå", sedevannet, og man sa marken lå

"under sedå". Samlet det sig meget på et sted gjorde det skade. Både for å hindre dette og for å nytte det ble der tatt op små grøfter som ledet det utover. Man la stor vekt på "sede vannet" slik at det tildels ble tvist mellom naboerne. Var sede vannet passende fordelt regnet man med at høiet ble godt. Man regnet med gjødseltrekket fra åkermarken. På heiegårde la man nok åkrene på hauger fordi jorden der var varmere og mindre utsatt for frost, men nok attåt dette ^{for} at det skulde bli litt gjødsel-sig til engmarken. Man fikk en stipe "ei reine" langs under åkeren med godt høi f.eks høveleg til hest og nybær ku.

8. Enga ble gjødsla om våren, bare rent undtagelsesvis om høst/~~Kj~~/ ten. Kjørt eller trillet ut med trillebør og spredt med greip best mulig. Etterpå "smætet", finsmuldret og jevnere fordelt med "smæteriva", rive med tretinner, men solidere end ei rake eller høirive. (Konferer hvad jeg engang tidligere har skrevet om dette) Smætinga var til vanlig kvinnfolkarbeide.

Det var av vigtighet å nytte høveleg tid når gjødsla var passe fugtig og lettere å smuldre. Videre at gjødsla var gjæret. Hestegjødsla var best å smuldre, men også saugjødsla når den var passe ~~gj~~ gjæret. I nittiårene begynte endel å smæte med hestekraft. Man festet 2-3 bjørke med mange grene 4-5 m. lange til alm. plogdrag og kjørte over feltet med. Det smuldret bra, men ujevnt så der burde gås over med riva. *etterpå.* Senere kom leðharvene i bruk, men med vekselbruket og med bruk av kunstgjødsel faldt overgjødsling med husdyrgjødsel nesten helt vekk.

- 9 Husdyra beite både eng og utslåtter, men neppe i noget tilfelde for å gjødsla marken. Hensikten var å få fôr til dyra.

Riktig tidlig beiting med sau på eng mente nok endel hjelp til å holde ugras i enga borte. Der ble neppe gjort nogen forskjell på stykker og på vår og høst. Alt ble beitet inntil man tok til med kunsteng, da måtte denne spares for å hindre at "isåningen gik ut."

- 4.
10. Skiftet gik nærmest før sig i årene 1890 til 1905.
Blandt andet ble det slutt med å gjæte dyrene og saueholdet minnket. Dertil isåning av engfrø og efterhvert bruk av kunstgjødse.
11. Der ble gjort lite før å smuldra gjødsla som beitedyra la igjen. Til vanleg var grasveksten så tarveleg at gjødsla faldt spret. Det eneste var om høsten når melkekjyrene stod bundne " tjøret i håen". På gjødset eng kunde høveksten tildels være så frødig at der faldt noksåmeget gjødse. Da ble denne og undtagelsesvis også andre steder gjødseklattene smuldret med greip og finsmuldret med rive. Andet redskap så jeg ikke og hørte heller ikke omtalt.
12. Krøtera ble hatt i hus før natten. Lå beitemarken like ved ble de sat inn i "heimefløren" og mellem fjøs og beitemark gik "buvegen" med gjerde på begge sider. Denne kuntildels være nokså lang før så lenge man hadde gjetergutt eller en person til å passe dyrene var det en lette i arbeidet å få kyr som melket heim. Litt ekstra før kunde der så bli høve å gi attåt til nybærkyr.

Førresten hadde man " sømmerflø" lagt høvelig til før beitet og de som skulde melke. Litt tok man også hensyn til å få nyttet gjødsla og til vanleg var der endel slåttemark like ved sømmerfløren. så gjødseisiget " sedå" kunde nyttes og gjødsla likeså. Gjødsla ble brukt mest til overgjødse av engmarken både høst og vår, -men mest om våren. Litt til åker bl. a. til poteter og da om våren.
13. Slike innhegninger bruktes ikke.
14. Grindgang eller kviing bruktes ikke. her. Derimot på "støylane" i f. eks. Åseral og Eiken.
15. Ukjendt her.
16. -- " ---. ,men f. eks fra Mjåland i Åseral kan berettes om dette.
17. Ukjendt her. Men kom hjuringen til ret tid og med dyrene

i god behold så fik han nok ofte en ekstra "godbit" til oppmuntring.

18. Ukjent.

19. Ukjent såvidt jeg forstår undtagen ordet "stød" det kan vel tilsvare ordet "støa" som bruktes som navn på et sted i beitemarken som det var vanleg å samle dyrene i middagstiden. Det lå gjerne litt frit til så der ble litt "lufting" i middagstiden og hvor der på et par steder var avgrenset så der var greit å holde dyrene samlet. så hjuringen kunde få ro til å spise sin middagsmat. Der hvilte også dyrene og la efter sig gjødsel så her ble til vanleg frødigere grasvekst end andre steder. (Her i Mandal er f.eks. en det av øyen som heter "Støa"-en helme ut i elven som nok har sit navn fra at man i gamle dage samlet creaturene der i middagstida.) Støa fik gjerne navn efter vannet, elva, fessen eller fjellet hvor den lå.

Beitemarken ble til vanlig delt i flere felter eller dagsbeiter. Et sted var man søndag, - dette lå gjerne høveligst til før å passe dyrene og med godt eller best beite, ^{noget} som kunde komme hjuringen og dyrene tilgode, - så et felt før mandag, et før tirsdag o.s.v. og om mulig et før hver dag i uken så hvert felt bare ble beitet en eller høist 2 dage før uken så gresset kunde få tid til å vekse til igjen. Før hvert felt var det gjerne en "stø" d.v.s. samlingssted i middagstida.

20. Ukjent her. Men før utslåttene gjelder at høsting av før fra disse er fra 1890 årene stadig gått mere og mere tilbake og nu er det praktisk talt opphørt.

21. Asken ble det tatt nøiagtig vare på og den bruktes som engjødsel helst der jorden var maldholdig. - gjerne på "dugan" som det kaltes. efter den dyrkningsmåte som statsagronom Lindekvisst lærte fra sig? Der ble tatt grunne grøfter med 10-12-14 meters avstand og jorden fra begge sider jevnet innover til mitten av teigen - "dugan" - som det her kaltes

6
og som på denne måte ble høgst i mitten og litt skrå-
ning til begge sider.

Efter omstendighetene var man flinke til å passe både
eng og utslätter før å få mest mulig og best mulig vinter-
før. Men jorden her er av naturen kalkfattig og mager. Det
beste måtte nyttes til åker. Så strevet man med å skaffe
strøy-bøss under dyrene før bl.a. å øke gjødselmengden og
meld til å blande i gjødsla. Men åkeren måtte ha det meste
og beste av gjødsla. Og når der ikke var synderlig mere
opdyrket end åkerjorden ble det ikke serlig mere "gødt høi"
eng fra marken under "sedå" og fra åkerreinene.

Kunstgjødsla ble et overmåte stort gode.

Mandal 20/2-49.

O. H. Kristhel and.

V. Agd
Laudal

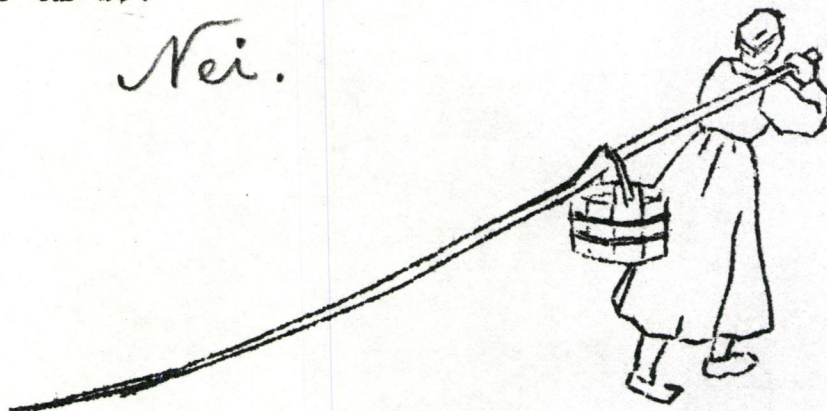
NORSK ETNOLOGISK GRANSKING
ADR. NORSK FOLKEMUSEUM
BYGDØY

Ver gild og skriv svaret med blyant på same ark.

Tilleggsspørsmål til nr. 5 Vannbæring.

I Tinn i Telemark har ein for eit par mannsaldrar sidan bore vatn på ei lang stong. Ein bar den eine enden over aksla, den andre enden drog ein etter seg på marka. Taret hekk på stonga bak ryggen at den som bar (drog). Ein liten mothake på stonga gjorde at handtaket på bøtta ikkje gleid. Stonga var såpass mjuk at vatnet ikkje skvampla over. Utanom denne opplysninga kjenner ein no denne metoden berre frå Värmland i Sverige. Det kan henda at det tidlegare har vore meir vanleg å bera vatn på denne måten. Hugsar nokon i Dykkar bygd noko om det ?

Nei.

Tilleggsspørsmål til nr. 12.

Finst det noko opplysning om at ein brukar eller har bruka fiskebein og fiskehovud til brensel ? *Nei.*

Har ein bruka kumøkk til brensel ? *Nei.*

O. G. Bråskeland.